

Αριστοτέλους Ηθικά-Νικομάχεια Διδακτική Ενότητα 12^η

Μετάφραση σε αντιστοίχιση

Ούσης δὴ τῆς ἀρετῆς,	Καθὼς λοιπόν η ἀρετὴ
διττῆς	εἶναι δύο ειδῶν,
τῆς μὲν διανοητικῆς	διανοητικὴ
τῆς δὲ ἠθικῆς,	καὶ ἠθικὴ,
ἡ μὲν διανοητικὴ ἔχει	ἡ μὲν διανοητικὴ χρωστᾷ
καὶ τὴν γένεσιν καὶ τὴν αὐξήσιν	καὶ τὴ γένεσιν καὶ τὴν αὐξήσιν τῆς
τὸ πλεῖον ἐκ διδασκαλίας,	κατὰ κύριον λόγον στὴ διδασκαλίᾳ,
διόπερ δέϊται	γὰρ αὐτὸ ἔχει ἀνάγκη
ἐμπειρίας καὶ χρόνου,	ἀπὸ πείρας καὶ χρόνου,
ἡ δ' ἠθικὴ	ἡ δὲ ἠθικὴ ἀρετὴ
περιγίνεται ἐξ ἔθους,	εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς συνήθειας,
ὅθεν ἔσχηκε καὶ τὸ ὄνομα	ἀπὸ ὅπου ἔλαβε καὶ τὸ ὄνομά τῆς
μικρὸν παρεκκλῖνον	ποῦ μικρὴ διαφορὰ παρουσιάζει
ἀπὸ τοῦ ἔθους.	ἀπὸ τῆς λέξεως ἔθος.
Ἐξ οὗ καὶ δῆλον ὅτι	Αὐτὸ ἀκριβῶς κάνει φανερό
οὐδεμία τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν	ὅτι καμιά ἀπὸ τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν
ἐγγίγνεται ἡμῖν φύσει·	δεν ὑπάρχει μέσα μας ἐκ φύσεως·
οὐθὲν γὰρ	πραγματικὰ, κανένα πράγμα
τῶν φύσει ὄντων	ἀπὸ ὅσα ὑπάρχουν ἐκ φύσεως
ἐθίζεται	δεν μπορεῖ νὰ ἐθιστεῖ

ἄλλως,	διαφορεπικά,
οἶον ὁ λίθος	παράδειγμα ἡ πέτρα:
φερόμενος φύσει	καθώς ἀπὸ τῆ φύσῃ τῆς πηγαινέι
κάτω	πρὸς τὰ κάτω,
οὐκ ἂν ἐθισθείη	δεν εἶναι δυνατό νὰ συνηθίσαι
φέρεσθαι ἄνω,	νὰ πηγαινέι πρὸς τὰ πάνω,
οὐδ' ἂν μυριάκις	έστω κι ἂν χιλιάδες φορές
ἐθίζῃ τις	προσπαθήσει κανεῖς νὰ τῆς το μάθει
αὐτὸν ῥίπτῳ ἄνω,	πετώντας τὴν πρὸς τὰ πάνω,
οὐδ' ἔτι πῦρ	οὔτε ἡ φωτιά
<ἂν ἐθισθείη φέρεσθαι>	<μπορεῖ νὰ συνηθίσαι νὰ πηγαινέι>
κάτω, οὐδ' ἔτι ἄλλο	πρὸς τὰ κάτω, γενικά κανένα ἄλλο
τῶν πεφυκότων	ἀπὸ ὅσα γεννιοῦνται ἀπὸ τῆ φύσῃ
ἄλλως	με μὴ ορισμένη ιδιότητα
οὐδ' ἂν ἐθισθείη	δεν μπορεῖ νὰ συνηθίσαι
ἄλλως.	διαφορεπικά.
Ἄρα αἱ ἀρεταὶ	Επομένως οἱ ἀρετές
ἐγγίγνονται ἡμῖν	υπάρχουν μέσα μας
οὔτε φύσει	ὄχι ἐκ φύσεως
οὔτε παρὰ φύσιν, ἀλλὰ	οὔτε ἀντίθετα πρὸς τῆ φύσῃ, ἀλλὰ
πεφυκόσιν μὲν ἡμῖν	έχουμε ἀπὸ τῆ φύσῃ μας
δέξασθαι αὐτάς,	τὴν ιδιότητα νὰ τις δεχτούμε

τελειουμένοις δὲ	και τελειοποιούμαστε
διὰ τοῦ ἔθους.	σε αυτές με τη συνήθεια.
Ἐπὶ πρότερον κομιζόμεθα	Ακόμα πρώτα αποκτούμε
τὰς δυνάμεις τούτων,	τις δυνατότητες αυτών
ὅσα μὲν παραγίνεται ἡμῖν φύσει,	που υπάρχουν σε εμάς από τη φύση
ἕστερον δὲ ἀποδίδομεν	κι έπειτα προχωρούμε
τὰς ἐνεργείας	στις αντίστοιχες ενέργειες
(ὅπερ δῆλόν <έστι>	(πράγμα που γίνεται φανερό
ἐπὶ τῶν αἰσθήσεων·	στις αισθήσεις μας·
τὰς γὰρ αἰσθήσεις	δηλαδή τις αισθήσεις
οὐ ἐλάβομεν	δεν τις αποκτήσαμε
ἐκ τοῦ ἰδεῖν πολλάκις	επειδή έχουμε δει πολλές φορές
ἢ ἀκοῦσαι πολλάκις,	ή ακούσει πολλές φορές,
ἀλλ' ἀνάπαλιν	αλλά αντίθετα:
ἔχοντες ἐχρησάμεθα,	έχοντάς τις χρησιμοποιήσαμε,
οὐ ἔσχομεν χρῆσάμενοι)·	δεν τις αποκτήσαμε με τη χρήση)·
τὰς δ' ἀρετὰς λαμβάνομεν	τις ἀρετές όμως τις αποκτούμε,
πρότερον	αφού πρώτα
ἐνεργήσαντες ,	τις εφαρμόσουμε στην πράξη
ὥσπερ καὶ	– όπως ακριβώς και
ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν·	στις άλλες τέχνες·

ἀ γὰρ δεῖ	τα πράγματα δηλαδή που πρέπει
μαθόντας	να τα μάθουμε
ποιεῖν,	για να τα εξασκούμε,
μανθάνομεν ποιοῦντες ταῦτα,	τα μαθαίνουμε κάνοντάς τα·
οἷον οἰκοδόμοι γίνονται	π.χ. οι οικοδόμοι γίνονται
οἰκοδομοῦντες	χτίζοντας
καὶ καθαριστὰι καθαρίζοντες·	και καθαριστές παίζοντας κιθάρα·
οὕτω δὴ καὶ γινόμεθα δίκαιοι μὲν	Ἐπὶ λοιπόν γινόμαστε δίκαιοι
πράττοντες τὰ δίκαια	κάνοντας δίκαιες πράξεις,
σώφρονες δὲ <πράττοντες>	σώφρονες (κάνοντας)
τὰ σώφρονα,	σώφρονες πράξεις,
ἀνδρεῖοι δὲ	και ανδρείοι
<πράττοντες> ἀνδρεῖα.	(κάνοντας) ανδρείες πράξεις.

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ

ἀρετή: Το νόημα που είχε η λέξη «ἀρετή», όπως θα φανεί σε επόμενες ενότητες, είναι αντίστοιχο -σε ανάλογα συμφραζόμενα- με ό,τι λέμε σήμερα «υπεροχή», «ανωτερότητα» ή «αξία».

διανοητική: «Διανοητική αρετή» είναι κάθε ιδιότητα που μπορεί να υπάρχει σε μια διάνοια και να την κάνει να ξεχωρίζει για την ανωτερότητά της, όπως η ευφυΐα, η παρατηρητικότητα, η ευστροφία, η συνθετική ικανότητα κ.ά. Τέτοιες αρετές, παρατηρεί ο Αριστοτέλης, αναπτύσσονται κυρίως με τη διδασκαλία. Δεν οφείλονται δηλαδή εξ ολοκλήρου στη διδασκαλία, γιατί έχει να κάνει με αυτές και η έμφυτη καταβολή.

ἠθική: «Ἡθική ἀρετή» είναι κάθε ιδιότητα του χαρακτήρα που μας οδηγεί σε συμπεριφορές γενικά επαινετές, όπως η μεγαλοψυχία, η φιλική διάθεση, η προθυμία για συνεργασία, η εργατικότητα κ.ά. Δηλώνει δηλαδή την ανωτερότητα συμπεριφοράς, το ανώτερο «ἦθος». Η αρετή, με αυτή την έννοια, είναι ιδιότητα που καλλιεργείται με την αγωγή, δηλαδή με τη μεθοδική εξάσκηση, ώσπου να επέλθει εθισμός.

ἐξ ἔθους: Ὅτι το *ἦθος* (=ο χαρακτήρας) δεν είναι απλώς συναρτημένο προς το *ἔθος* (= τον εθισμό, τη συνήθεια, την άσκηση σε έναν συγκεκριμένο τρόπο συμπεριφοράς) αλλά εξαρτάται σε απόλυτο βαθμό από αυτό ήταν μια βαθύτατη πίστη του Αριστοτέλη: Προς το τέλος των *Ἠθικῶν Νικομαχείων* μιλώντας για το πόσο δύσκολο είναι να εγκαθιδρυθεί «*ἦθος εὐγενὲς καὶ ὡς ἀληθῶς φιλόκαλλον*» στις ψυχές των νέων, οι οποίοι «*πάθει ζῶντες τὰς ἡδονὰς διώκουσι καὶ δι' ὧν αὐταὶ ἔσονται, φεύγουσι δὲ τὰς ἀντικειμένους λύπας*», θυμάται τις διάφορες απόψεις που διατυπώθηκαν για το πώς τελικά γίνονται αγαθοί οι άνθρωποι: «*γίνεσθαι δ' ἀγαθοὺς οἴονται οἱ μὲν φύσει οἱ δ' ἔθει οἱ δὲ διδαχῇ*», για να καταλήξει στο τέλος ο ίδιος να αποκλείσει και τη φύση, η οποία στο κάτω κάτω δεν εξαρτάται από μας, και τη διδαχή (= το λόγο), που δε φέρνει, ως γνωστόν, αποτέλεσμα σε όλους, και να τονίσει τη σημασία που έχει το να «*καλλιεργηθεῖ*» *τοῖς ἔθεσι*, άρα με σύστημα και με υπομονή, η ψυχή του νέου, όπως καλλιεργείται η γη «*που θα θρέψει το σπόρο*».

οὐδεμία ἐγγίνεται: Στους στίχους χ 347-348 της *Ὀδύσσειας* μιλάει ο αοιδός Φήμιος. Είναι η πιο άγρια στιγμή της μνηστηροφονίας, και ο Φήμιος, πεσμένος στα γόνατα του Οδυσσέα, τον παρακαλεί να μη σκοτώσει «*τον τραγουδάρη, που θνητούς κι αθάνατους με το τραγούδι ευφραίνει*»: είχε πράγματι πολλές φορές τραγουδήσει για την ευχαρίστηση των μνηστήρων, όμως -μάρτυράς του ο Τηλέμαχος- αυτό είχε γίνει, όλες τις φορές, χωρίς τη θέλησή του – κι αμέσως προσθέτει: «*μόνος μου τα 'μαθα· μου φύσηξε λογῆς λογῆς τραγούδια / κάποιος θεός στα φρένα*». Σε μια εποχή που η λέξη *ἀρετή* σήμαινε ακόμη την κάθε ικανότητα του ατόμου, μια φράση σαν αυτή του Φήμιου δήλωνε ολοκάθαρα την παλιά ελληνική αντίληψη πως, αν ο τεχνίτης έχει μια συγκεκριμένη δεξιότητα, τη χρωστάει βέβαια και στη μάθηση, τη χρωστάει όμως και στη χάρη, τη δωρεά κάποιας θεότητας. Αργότερα, στον ένατο *Ὀλυμπιόνικό* του ο Πίνδαρος έκανε φανερό πως η παλιά ομηρική αντίληψη ήταν ακόμη η κρατούσα: «*Πάνου απ' όλα το προίκισμα στέκει / πού 'χει η φύση δομένο τ' ανθρώπου, / αγκαλά και πολλοί μ' αξιοσύνες / μαθητές να κερδίσουν τη δόξα / μωραξιώσαν*» (μετ. Π. Λεκατσά). Η παλιά αυτή αριστοκρατική άποψη, σύμφωνα με την οποία αξιόλογος είναι μόνο ο άνθρωπος που έχει *φύαν*, που είναι δηλαδή φορέας δώρου της φύσης, του θεού (ελάχιστη σημασία έχουν τελικά όσα ο ίδιος ο άνθρωπος καταφέρει να μάθει μόνος του) δεν έχει πια την έγκριση του Αριστοτέλη.

οἷον ο λίθος: Δε θα ήταν υπερβολή να λέγαμε πως κανένας άλλος φιλόσοφος δεν έκανε τα απλά δεδομένα της εμπειρίας, τα απλά δηλαδή δεδομένα της καθημερινής ζωής, αφετηρία για τη σκέψη του στο βαθμό που το έκανε ο Αριστοτέλης. Σωστά ειπώθηκε ότι η φιλοσοφία του περί *τέλους*, π.χ., είναι, στην πραγματικότητα, «*θεμελιωμένη πάνω στο εμπειρικό δεδομένο ότι από ένα βελανίδι γεννιέται μια βελανιδιά*», ή ότι «*η πολιτική του θεωρία αναπτύχθηκε από τους διαλογισμούς του σχετικά με τη ζωή μέσα στο πλαίσιο ενός νοικοκυριού*». Πραγματικά, «*συχνά ένα μόνο εμπειρικό δεδομένο μπορεί να είναι γι' αυτόν ικανοποιητική βάση, για να προχωρήσει σε μια θεωρία με συνέπειες μεγάλης σημασίας*». Δεν ήταν, στ' αλήθεια, αυτό το αμείωτο ενδιαφέρον του για τα απλά πράγματα της καθημερινής ζωής που έκανε τον Αριστοτέλη -επαναστατικά πρώτο- μελετητή του κόσμου των ζώων και των φυτών;

τελειούμενοι: Αξιοσημείωτο δείγμα του «βιολογικού» τρόπου σκέψης του Αριστοτέλη για την κατάκτηση των αρετών: η φύση μάς έχει κάνει δεκτικούς στις καλές ιδιότητες (αρετές), μόνο με την αγωγή όμως θα αναπτυχθούν έτσι, ώστε να φτάσουμε στην τέλεια κατάκτησή τους.

τὰς δυνάμεις: Στα *Μετὰ τὰ Φυσικά* του ο Αριστοτέλης μιλάει για τριών ειδών *δυνάμεις*: γι' αυτές που υπάρχουν μέσα μας με τη γέννηση μας (*συγγενεῖς*), γι' αυτές που τις αποκτούμε με το *ἔθος*, δηλαδή με την άσκηση, και γι' αυτές που τις αποκτούμε με τη μάθηση· στην πρώτη κατηγορία μνημονεύει ως παράδειγμα τις *αισθήσεις*, τις διάφορες δηλαδή επιμέρους αντιληπτικές μας ικανότητες (ώραση, ακοή κ.τ.λ.)· για τη δεύτερη κατηγορία δίνει ως παράδειγμα το *αὐλεῖν*, την ικανότητά μας δηλαδή να παίζουμε αυλό· στην τρίτη, τέλος, κατηγορία κατατάσσει τις *τέχνες*, δηλαδή τις επιστημονικές γνώσεις. Μάλιστα ο Αριστοτέλης κάνει φανερό ότι συνδέει τις δύο δεύτερες κατηγορίες με το λογικό στοιχείο του ανθρώπου και την πρώτη με το άλογο στοιχείο του (αντιπαραθέτοντας έτσι, στην ουσία, τις δύο δεύτερες κατηγορίες στην πρώτη) – κάτι που κάνει, βέβαια, φανερό ότι στο *ἔθος* εμπεριέχεται κάποιο στοιχείο λόγου, λογικής. Αν συσχετίσουμε αυτό το τελευταίο με τη διδασκαλία του Αριστοτέλη ότι η ηθική αρετή προϋποθέτει το *ἔθος*, θα καταλάβουμε αμέσως καλύτερα την πίστη του ότι οι *ηθικές* αρετές σχετίζονται με το *ἐπιθυμητικόν* μέρος της ψυχής μας, όπου συνδυάζεται το λογικό με το άλογο στοιχείο μας.

ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν: Είναι ενδιαφέρον να προσέξει κανείς ότι η παραβολική αυτή πρόταση περιέχει όρους που είναι στην πραγματικότητα περιττοί: α) Η παρουσία του επιθετικού προσδιορισμού *ἄλλων* θα ήταν δικαιολογημένη, μόνο αν η *ἀρετή* ήταν και αυτή μια *τέχνη*· β) ο προσθετικός σύνδεσμος *καὶ* οφείλει, μάλλον, την παρουσία του στην παρουσία της λέξης *ἄλλων*. Όλα αυτά σημαίνουν ότι κανονικότερα η παραβολική αυτή πρόταση θα είχε τη μορφή *ὥσπερ ἐπὶ τῶν τεχνῶν*. Μια εξήγηση για την «περιττολογία» αυτή του Αριστοτέλη θα μπορούσε να ήταν η ακόλουθη: Η διαδικασία με την οποία ο Αριστοτέλης πιστεύει ότι γινόμαστε τελικά κάτοχοι των ηθικών αρετών, ίδια με εκείνη που μας κάνει κατόχους των τεχνών, κάνει στην πραγματικότητα τα ρήματα *λαμβάνομεν* (για τις αρετές) και *μανθάνομεν* (για τις τέχνες) συνώνυμα· η συνωνυμία όμως αυτή των ρημάτων εύκολα πια οδηγεί –μέσα στην ψυχή του λέγοντος– στην ταύτιση, από κάποια άποψη, και των αντικειμένων τους: το αντικείμενο του πρώτου ρήματος είναι απλώς ένα μέρος από το αντικείμενο του δεύτερου ρήματος. Είναι φανερό πως η «ψυχολογική» αυτή εξήγηση υπολογίζει πολύ στην παρουσία στοιχείων προφορικού λόγου στα «κείμενα» του Αριστοτέλη, κάτι όμως που μπορεί να θεωρηθεί «δεδομένο», αφού τα έργα του Αριστοτέλη που μας σώθηκαν δεν ήταν, στην πραγματικότητα, παρά οι προσωπικές σημειώσεις του, αυτές που έπαιρνε μαζί του –άρα για απολύτως προσωπική χρήση– στην αίθουσα διδασκαλίας ως υποβοήθηση της μνήμης του κατά την ώρα του μαθήματος· τέτοια «κείμενα» διατηρούν, φυσικά, σε πολύ μεγάλο βαθμό τα χαρακτηριστικά του προφορικού λόγου και, πάντως, δεν έχουν τα χαρακτηριστικά του τεχνικού, προσεγμένου και αυστηρού γραπτού λόγου.

τὰ δίκαια πράττοντες δίκαιοι γινόμεθα: Λίγο πιο κάτω (1105 a 17 εξ.) ο Αριστοτέλης αισθάνθηκε πως με τη διαβεβαίωσή του αυτή θα έφερνε τους αναγνώστες του σε αμηχανία: «Μπορεί, βέβαια, να παραξενευτεί κανείς και να ρωτήσει τι εννοούμε όταν λέμε ότι -υποχρεωτικά- δίκαιοι γινόμαστε πράττοντας δίκαιες πράξεις, σώφρονες πράττοντας σώφρονες πράξεις, αφού οι άνθρωποι που πράττουν δίκαιες και σώφρονες πράξεις είναι ήδη δίκαιοι και σώφρονες, ακριβώς όπως είναι ήδη γραμματικοί και μουσικοί όσοι πράττουν τα γραμματικά και τα μουσικά. Ή μήπως δεν είναι έτσι τα πράγματα ούτε στις «τέχνες»; Γιατί μπορεί κανείς να κάνει κάτι το γραμματικό και στην τύχη ή με την υπόδειξη ενός άλλου. Τότε μόνο λοιπόν θα είναι κανείς γραμματικός, όταν: α) θα έχει κάνει κάτι γραμματικό και β) θα το έχει κάνει με

γραμματικό τρόπο, που πάει να πει: σύμφωνα με τη γραμματική που έχει μέσα του. Έπειτα η περίπτωση των τεχνών και η περίπτωση των αρετών δεν είναι ίδιες· γιατί τα προϊόντα των τεχνών την αξία τους την έχουν μέσα τους· είναι αρκετό, επομένως, να παραχθούν έχοντας κάποια ποιότητα· όσα όμως γίνονται σύμφωνα με την τάδε ή την τάδε αρετή, δεν είναι πράξεις δικαιοσύνης ή σωφροσύνης απλώς αν έχουν αυτά ή αυτά τα χαρακτηριστικά, αλλά και αν αυτός που τα πράττει τα πράττει έχοντας κάποια συγκεκριμένα χαρακτηριστικά· πρώτα πρώτα αν ενεργεί έχοντας ακριβή γνώση· έπειτα αν οι πράξεις του είναι αποτέλεσμα επιλογής και προτίμησης, επιλογής μάλιστα και προτίμησης γι' αυτές καθεαυτές τις πράξεις· τρίτον, αν στον τρόπο με τον οποίο ενεργεί εμμένει σταθερά και αμετάβλητα. Για την κατοχή, βέβαια, των άλλων τεχνών όλα αυτά δε λογαριάζονται ως όροι και προϋποθέσεις (μόνος όρος είναι εκεί η γνώση), για των αρετών όμως την κατοχή η γνώση δεν έχει καμία ή, έστω, έχει μικρή μόνο σημασία, ενώ τα υπόλοιπα έχουν όχι μικρή, αλλά τη μέγιστη σημασία: και τα δύο τους είναι το αποτέλεσμα που προκύπτει από το ότι το άτομο πράττει επανειλημμένα δίκαιες και σώφρονες πράξεις. Οι πράξεις λοιπόν λέγονται δίκαιες και σώφρονες, όταν είναι σαν αυτές που θα έκανε ο δίκαιος ή ο σώφρων άνθρωπος· δίκαιος όμως και σώφρων άνθρωπος δεν είναι αυτός που κάνει τις πράξεις αυτές, αλλά αυτός που τις κάνει και με τον τρόπο που τις κάνουν οι δίκαιοι και οι σώφρονες άνθρωποι. Σωστά λοιπόν λέμε ότι ο άνθρωπος γίνεται δίκαιος από τις επανειλημμένες πράξεις δικαιοσύνης ή ότι ο άνθρωπος γίνεται σώφρων από τις επανειλημμένες πράξεις σωφροσύνης· άνθρωπος που δεν κάνει επανειλημμένα τις πράξεις αυτές, δεν πρόκειται ποτέ να αποκτήσει αυτές τις αρετές». Όπως λοιπόν *γραμματικός* είναι κανείς όχι μόνο «αν έχει κάνει κάτι γραμματικό», αν έχει, π.χ., διατυπώσει ένα γραμματικό κανόνα (πράγμα που μπορεί να συμβεί και στην τύχη ή με την καθοδήγηση κάποιου άλλου), αλλά -κυρίως- αν αυτό το *γραμματικό* το «έχει κάνει με γραμματικό τρόπο», δουλεύοντας δηλαδή με τη μέθοδο που είναι η ορισμένη της γραμματικής επιστήμης, δηλαδή σύμφωνα με τις ειδικές γνώσεις γραμματικής που έχει φροντίσει να αποκτήσει και να αποθηκεύσει μέσα του, έτσι και *δίκαιος*, *σώφρων* ή *άνδρεϊος* είναι κανείς όχι μόνο όταν πράττει πράξεις δικαιοσύνης, σωφροσύνης ή ανδρείας, αλλά όταν πράττει τις πράξεις αυτές:: α) έχοντας συνείδηση του τι πράττει, β) έχοντας επιλέξει ενσυνείδητα τις πράξεις αυτές και έχοντας δηλώσει καθαρά την προτίμηση του γι' αυτού του είδους τις πράξεις, γ) έχοντας κάνει τις πράξεις αυτές μόνιμο, σταθερό και αμετάβλητο τρόπο συμπεριφοράς του. Είναι φανερό ότι με τις προϋποθέσεις αυτές λύνεται, πράγματι, η αμηχανία του αναγνώστη, η *απορία* του.»

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗΣ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ

1. Ο Αριστοτέλης συνεχίζοντας την εξέταση των προβλημάτων της ηθικής στο Β' βιβλίο των *Ηθικῶν Νικομαχείων* παίρνει ως δεδομένο το πόρισμα στο οποίο κατέληξε στο τέλος του Α' βιβλίου. Έχοντας υπόψη σας και την εισαγωγή του βιβλίου σας, να εντοπίσετε στο κείμενο τι απασχόλησε τη σκέψη του μέχρι τώρα και σε ποιο συμπέρασμα έχει καταλήξει.
2. Ποια είδη της αρετής διακρίνει ο Αριστοτέλης, σε ποιο μέρος της ψυχής ανήκει κάθε είδος και από ποιους παράγοντες εξαρτάται η ανάπτυξη καθενός;
3. Ποια σχέση έχουν με τις ηθικές αρετές *ή φύσις και τὸ ἔθος*; Να δώσετε το εννοιολογικό περιεχόμενο των όρων.
4. Ποια παραδείγματα χρησιμοποιεί στο απόσπασμα ο Αριστοτέλης και με ποιο στόχο;
5. Ο Αριστοτέλης χαρακτηρίζεται πρακτικός νους που καταφεύγει συχνά στην πραγματικότητα, για να τεκμηριώσει τις απόψεις του, τις οποίες παρουσιάζει σε απλό και λιτό ύφος. Ποια στοιχεία του αποσπάσματος θα μπορούσαν να επιβεβαιώσουν αυτές τις κρίσεις;
6. Να επισημάνετε στο κείμενο τις λέξεις που εκφράζουν όρους της αριστοτελικής φιλοσοφίας και να δώσετε το εννοιολογικό τους περιεχόμενο.
7. Στην *Αντιγόνη* του Σοφοκλή η ομώνυμη ηρωίδα, στην προσπάθειά της να κεντρίσει τη φιλοτιμία της αδελφής της Ισμήνης και να πετύχει τη βοήθειά της στην ταφή του Πολυνείκη, κλείνει τον λόγο της ως εξής: *οὕτως ἔχει σοι ταῦτα, καὶ δείξεις τάχα // εἴτ' εὐγενὴς πέφυκας, εἴτ' ἐσθλῶν κακὴ* (στ. 37-38). Η ηθική που προβάλλει στο απόσπασμα η κόρη του Οιδίποδα συμφωνεί με όσα υποστηρίζει ο Αριστοτέλης στο κείμενό σας; Να δικαιολογήσετε την άποψή σας.
8. Να επισημάνετε τη λέξη με την οποία εισάγεται η παράγραφος «Ἐπὶ πρότερον κομιζόμεθα» και να εξηγήσετε το ρόλο της στη δομή της επιχειρηματολογίας του φιλοσόφου.
9. Χρησιμοποιώντας την επαγωγική μέθοδο να συνθέσετε μια παράγραφο στην οποία θα υποστηρίζετε τη βασική θέση του Αριστοτέλη (*οὐδεμία των ἠθικῶν ἀρετῶν φύσει ἡμῖν ἐγγίγνεται*) με το επιχείρημα που προβάλλεται εδώ διατυπωμένο με δικά σας λόγια.
10. Ο λόγος του φιλοσόφου εδώ είναι δομημένος με τη βοήθεια των μεθόδων της αντίθεσης και της αναλογίας. Αφού επισημάνετε σε ποια σημεία χρησιμοποιείται η κάθε μέθοδος, να δείξετε ποια στοιχεία της επιχειρηματολογίας αντιτίθενται και ποια παρουσιάζονται αναλογικά. Επίσης να βρείτε ποιοι εκφραστικοί τρόποι (λεξιλόγιο, σύνταξη κ.λπ.) εξυπηρετούν καθεμιά από τις δύο μεθόδους ανάπτυξης.

11. Να βρείτε τα χρονικά επιρρήματα της Ενότητας και να δείξετε τη λειτουργικότητά τους σε σχέση με την επιχειρηματολογία.
12. Ποιος είναι ο ρόλος του επιρρήματος «πολλάκις» στην επιχειρηματολογία του Αριστοτέλη για τον τρόπο απόκτησης της ηθικής αρετής;
13. *τὰς δυνάμεις κομιζόμεθα, τὰς ἐνεργείας ἀποδίδομεν*: α) Ποιο είναι το περιεχόμενο των εννοιών *δύναμις* και *ἐνέργεια* στην αριστοτελική φιλοσοφία; β) Ποια από τις δύο έννοιες θεωρεί ο φιλόσοφος πιο αξιόλογη;
14. Ποια είναι η σχέση της *πράξεως-ἐνεργείας* με τις ιδιότητες που έχουμε *φύσει* και με την ηθική αρετή σύμφωνα με τον Αριστοτέλη;
15. Ο Περικλής στον *Ἐπιτάφιο* κλείνοντας την κύρια πρόθεση του λόγου του χρησιμοποιεί την έννοια *ἀρετή* όχι με την ευρύτητα του αριστοτελικού όρου, αλλά με το ηθικό περιεχόμενο της ευεργετικής δύναμης που φανερώνεται στις σχέσεις των ανθρώπων. Συγκεκριμένα λέει τα εξής: *«Καὶ τὰ ἐς ἀρετὴν ἐνηντιώμεθα τοῖς πολλοῖς· οὐ γὰρ πάσχοντες εὖ, ἀλλὰ δρῶντες κτῶμεθα τοὺς φίλους. Βεβαιότερος δὲ ὁ δράσας τὴν χάριν ὥστε ὀφειλομένην δι' εὐνοίας ᾧ δέδωκε σφῶζειν· ὁ δὲ ἀντοφείλων ἀμβλύτερος, εἰδὼς οὐκ ἐς χάριν, ἀλλ' ἐς ὀφείλημα τὴν ἀρετὴν ἀποδώσων.»* Σε άλλο χωρίο του ίδιου λόγου με τον όρο *«ἀρεταὶ»* δηλώνονται τα ανδραγαθήματα των νεκρών: *«ἃ γὰρ τὴν πόλιν ὕμνησα, αἱ τῶνδε καὶ τῶν τοιῶνδε ἀρεταὶ ἐκόσμησαν...»*. Νομίζετε ότι υπάρχουν κοινά σημεία ανάμεσα στους λόγους του Περικλή και στην άποψη του Αριστοτέλη, όσον αφορά στη σχέση ηθικής πράξης και ηθικής αρετής;
16. *«οὐτῷ δὴ καὶ τὰ μὲν δίκαια πράττοντες δίκαιοι γινόμεθα, τὰ δὲ σώφρονα σώφρονες, τὰ δ' ἀνδρεῖα ἀνδρεῖοι»*: Ο W. D. Ross επισημαίνει στο χωρίο αυτό ένα παράδοξο. Ποιο είναι αυτό κατά τη γνώμη σας; Να εξηγήσετε τη σκέψη σας.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΚΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1. *δυνάμεις, ἐνεργείας*: Με τη δοτική ενικού κάθε λέξης να γράψετε μία πρόταση στη νέα ελληνική και να εξηγήσετε τη σημασία της.
2. Να βρείτε με ποιες λέξεις του κειμένου έχουν ετυμολογική συγγένεια οι παρακάτω λέξεις της νέας ελληνικής: *κομιστής, θυρωρός, λήμμα, χρήμα, παράγραμμα, λάφυρο, εύχρηστος, ευήκοος, τοκετός*.
3. *σώφρων*: α) Να δώσετε την ετυμολογία του επιθέτου και να σχηματίσετε το αντίστοιχο παράγωγο αφηρημένο ουσιαστικό. β) Χρησιμοποιώντας το δεύτερο συνθετικό του επιθέτου και ως πρώτο συνθετικό τις λέξεις *εὖ, παρὰ, ὁμοῦ* να σχηματίσετε αφηρημένα ουσιαστικά και τα αντίστοιχα επίθετα.
4. *κομίζομαι*: Να συμπληρώσετε καθένα από τα κενά των φράσεων με μία από τις λέξεις της παρένθεσης. Μία λέξη δε θα χρησιμοποιηθεί.

..... οστών

..... σκουπιδιών

..... καρπών

..... του ταξί

..... αποδεικτικών στοιχείων

(κόμιστρο, ανακομιδή, συγκομιδή, μετακόμιση, προσκόμιση, αποκομιδή)

Επιμέλεια: Θεοδωρής Διαμάντης, Φιλόλογος |

5. α) Να δώσετε στην αρχαία ελληνική δύο συνώνυμα για καθένα από τα παρακάτω ρήματα: *ἀποδίδομαι, δεῖ, πράττω, κομίζω*. β) Να γράψετε ένα ομόηχο για καθεμιά από τις λέξεις: *ἔτι, ἀκοῦσαι, ἰδεῖν, δεῖ*.
6. Να συμπληρώσετε τα κενά στις παρακάτω φράσεις με ένα ομόρριζο του ρήματος «κομίζω».

α) Στα μεγάλα αστικά κέντρα η των σκουπιδιών γίνεται σε καθημερινή βάση.

β) Για να στηρίξεις τη θέση σου είναι απαραίτητη η αποδεικτικών στοιχείων.

γ) Το ταξί αποτελεί πια ένα ακριβό μεταφορικό μέσο, καθώς το έχει αυξηθεί σημαντικά.

δ) Η και επεξεργασία των καρπών της ελιάς αποτελεί μια κοπιαστική και χρονοβόρα διαδικασία.

ε) Οι τραυματίες στο πλησιέστερο κέντρο υγείας.

7. «Σώφρονες»: ποια είναι τα συνθετικά του επιθέτου; Να σχηματίσετε άλλα πέντε επίθετα από το δεύτερο συνθετικό και να δώσετε και τα αντίστοιχα ουσιαστικά τους.

8. Να δώσετε στα αρχαία ελληνικά τα αντώνυμα των παρακάτω λέξεων: **πρότερον, δήλον, ἀρετάς, δίκαιοι, σώφρονες, ἀνδρεῖοι**.

9. Να δώσετε στα αρχαία ελληνικά συνώνυμα των παρακάτω λέξεων: **ὕστερον, δηλον, δεῖ, ποιεῖν, ἀνδρεῖοι**.

10. Να βρείτε στο κείμενο λέξεις ετυμολογικά συγγενείς με τις παρακάτω: **οικόσημο, μετακόμιση, λάφυρο, δεοντολογία, εύχρηστος**.

11. Με την ποιητική ή αναφορική λειτουργία των λέξεων που ακολουθούν (συγγενών ετυμολογικά με όρους του διδαγμένου κειμένου) να σχηματίσετε ισάριθμες περιόδους λόγου στη νεοελληνική γλώσσα: 1. οικοδόμημα, 2. δόση, 3. παρθενογένεση, 4. χρεοκοπία, 5. μετοχή, 6. εργαστήριο, 7. βεληνεκές.

12. Να συνδέσετε τα ρήματα της στήλης Α' με τις ετυμολογικά συγγενείς τους λέξεις που βρίσκονται στη στήλη Β'. Δύο λέξεις της στήλης Β' περισσεύουν.

Α'	Β'
περιγίγνομαι	άδεια
ἔχω	δοχείο
φέρομαι	αγενής

παρεκκλίνω ευφυΐα

πέφυκα ένδεια

δέχομαι δίφρος

δέομαι ενοχή

κλίτος

παράκληση

13. **παρεκκλίνω**: α) Τι σημαίνει το ρήμα; Ποια είναι τα συνθετικά του; β) Να συνθέσετε το απλό ρήμα με τις προθέσεις **έν, από, σύν, κατά** και να σχηματίσετε τα αντίστοιχα παρασύνθετα ουσιαστικά.
14. **ἔθος**: α) Να δώσετε δύο ομόρριζα ρήματα στην αρχαία ελληνική και να γράψετε τη σημασία τους. β) Να γράψετε δύο ομόρριζα ουσιαστικά της λέξης στη νέα ελληνική.
15. Να δώσετε αντώνυμα των λέξεων στην αρχαία ελληνική: **ἀρετή, γένεσις, πλεῖον, αὔξησις, ἐμπειρία**.
16. **πῦρ**: Να βρείτε τέσσερις φράσεις της νέας ελληνικής στις οποίες χρησιμοποιείται η λέξη.
17. Να γράψετε σύνθετες λέξεις της νέας ελληνικής με πρώτο συνθετικό τις λέξεις: **λίθος, πῦρ** (πέντε σύνθετες για καθεμία).
18. Βρείτε στο κείμενο λέξεις ετυμολογικά συγγενείς με τις παρακάτω: **δοχείο, φιλαρέσκεια, ανηθικότητα, σχεδόν, φορτίο, ένδεια**.
19. Δώστε μερικά ομόρριζα (απλά ή σύνθετα) στα νέα ελληνικά για καθεμία από τις παρακάτω λέξεις: **γένεσιν, ἔσχηκε, φέρεσθαι**.
20. Δώστε ένα αντώνυμο στα αρχαία ελληνικά για καθεμία από τις παρακάτω λέξεις: **ἀρετῆς, πλεῖον, γένεσιν, αὔξησιν, ἐμπειρίας**.
21. Να συμπληρώσετε τα κενά στις παρακάτω προτάσεις με λέξεις που παράγονται από το ρήμα «**φέρω**»:

α. Ο εργασίας με έχει εξουθενώσει.

β. Το καινούριο που αγόρασε την έκανε πολύ χαριτωμένη.

γ. Ο αγώνας έληξε με μεγάλη βαθμολογική

δ. Η των ασθενών στο νοσοκομείο έγινε με

ε. Ο έρωτας την έβγαλε εκτός εαυτού, με αποτέλεσμα να μην μπορεί να κρίνει αντικειμενικά.